

הערה לביוגרפיה של משה וילהלם שפירא, סוחר העתיקות מירושלים ולזיופיו

יעקב שביט

מאמרו של נפתלי טלמן 'מוסדות גרמניים וחברות מחקר שהוקמו במאה הי"ט לחקר ארץ-ישראל ולימודה' (קתדרה, 19, ניסן תשמ"א) הביא סקירה תמציתית של מוסדות המחקר הגרמניים שפעלו בארץ-ישראל למן אמצע המאה הקודמת ואשר המחקר הארכיאולוגי של הארץ עמד במרכז עניינם. המרכזיות שהיתה בתחום זה לפעילות הגרמנית בארץ-ישראל מבהירה את הרקע לפרשת שני הזיופים הארכיאולוגיים המפורסמים בתולדות המחקר הארכיאולוגי בארץ במאה הקודמת, ואשר חוקרים גרמניים ומוסדות-מחקר גרמניים היו מעורבים בהם ואשר נתנו ביטוי ללהיטות הרבה לרכוש כמעט מכל הבא ליד. שערוריית 'חרסי-מואב', ולאחר-מכן שערוריית הקטעים מספר דברים, הטילו לא מעט צל על הפעילות המדעית הגרמנית בתחום זה; ושתייהן היו קשורות בפעילותו של סוחר העתיקות הירושלמי משה וילהלם שפירא, שניסה להשתלב ביוזמת המחקר הגרמנית הענפה ואף להיכנות ממנה. הפרטים הביוגרפיים על שפירא אינם שלמים ובהערה זאת נבקש להשלים ולתקן כמה מהם.

שלושה הצילומים ורישום-הדיוקן המובאים כאן מציגים דיוקנה של משפחה נוצרית-ירושלמית משנות השישים והשבעים של המאה הקודמת: אב, אם ושתי בנותיהם. למעשה מקופלת בתצלומים וברישום שערוריה ארכיאולוגית מפורסמת ביותר ולא פחות מכך, טרגדיה אישית ומשפחתית. תצלומו של משה וילהלם שפירא, סוחר העתיקות הנודע, נעשה כפי הנראה במהלך אחד מביקוריו בגרמניה; ורישום הדיוקן נעשה על-ידי ויליאם סימפסון (W. Simpson) מהמוזיאון הבריטי באוקטובר 1883, בעת ששפירא הגיע ללונדון במטרה למכור למוזיאון את רצוצות הקלף שהתגלו, לפי דבריו, בערבות-מואב, ועליהן נוסח שונה מן הנוסח הקאנוני של ספר דברים. שני התצלומים האחרים של אשתו של שפירא עם בתם הבכורה אוגוסטה; ועם בתם הצעירה מרים נעשו במינזר הארמני בירושלים, ככל הנראה, בתקופות שונות. דיוקנו של שפירא מוכר מקריקאטורה שפורסמה בעיתון הלונדוני 'פאנץ' (Punch) ב-8 בספטמבר 1883, ובה הוא מצויר בקווים של קריקאטורה אנטישמית טיפוסית בחברת ד"ר דוד גינצבורג. התצלום והרישום כאן מציגים דמות שונה לגמרי גם מדיוקנו של שפירא שצייר אלגרו בקפרו על פרשת המגילות! גם תיאורו של שפירא כבעל-חזון ורומנטיקן נשען כולו על

J.M. Allegro, *The Shapira Affair*, London 1965, p. 2: 'Shapira himself appears to have been a small, rather vain, ostentatious little man' (Walter Besant). מזכיר ה-PEF מתאר לעומת זאת בצורה התואמת את התצלום והרישום: 'He was a man of handsome presence, tall with fair hair and blue eyes: not the least like the ordinary Polish Jew...' W.

וילהלם שפירא –
 רישום של י' סימפסון
 באוגוסט 1883

W.S.
 Mr. Shapira,
 British Museum,
 20. Aug. 1883

Sketched in the British Museum, W. Simpson.

משה וילהלם שפירא,
 סוחר העתיקות מירושלים

רוזטה שפירא ובתה הצעירה מרים
(לעתיד לבוא — מרים הרי)

האם רוזטה יוקל-שפירא
ובתה הבכורה אוגוסטה

July 23rd 1883
(Dear Sir
Mr Shapira of Jerusalem
has brought to England an
old Hebrew M.S. apparently
of great antiquity containing
the text of Deuteronomy
with many important
variations - He will
bring the M.S. to this office

on Thursday next the
26th inst at 12. A.M. and
will be very glad if
you can meet him
for an order to see it -

I remain dear Sir
Faithfully yours
Walter Besant

W. Simpson Esq.

תיאורה הנמלץ של בתו.²

על אודות פרשת הזיופים של חרסי-מואב והקטעים מספר דברים נכתבו לא-מעט
חיבורים מדעיים ופופולאריים שמצאו עניין בשערוריה ארכיאולוגית זאת ובחידה
הטמונה בה. בנוסף לחיבורים אלה, יש כמה וכמה פרקי-עדות של בני הזמן על משפחת

מכתב ההזמנה של ולטר
ביסנט, מזכיר ה-P.E.F.
לסימפסון מן המוזיאון
הבריטי, לבוא ולבחון
כתב-יד נדיר, אשר
שפירא מבקש להציגו
במשרדי החברה

Besant, *The Autobiography of Sir W. Besant*, New York 1902, p. 161
2 הרישום פרי עטו של סימפסון נמצא בחיק תחת הכותר Shapira M.S., 1884 הכולל מספר מכתבים
בכתב-ידו של בעל החיק וכן אוסף רחב של גזרי-עיתונות הדנים בפרשה. הוא נמצא ברשותו של מר
ז'ק לונזר, הנאמן של ספריית ולמדונה בלונדון (Mr. Jack Lunzer, the Custodian of the Valmadonna Trust Library of London), ואני מודה לו על הרשות לצלם את החיק ולפרסם את
הרישום. תצלומי שפירא וכן אשת שפירא ובתו הבכורה אוגוסטה נמצאו בארכיון מיסדר האחיות
הדיאקוניסיות הגרמניות (Fachbücherei für frauendiakonie und fliednerarchiv, Düsseldorf),
ונמצאו עלי-ידי האתראית על הספרייה הארכיב, הגב' רות פלגנטרף (Ruth Felgentreff), שגם
הוסיפה פרטים ביוגרפיים על אודות אשתו של שפירא ומכתב ששלחה בכתב-ידה לקרובי משפחתה
לפני נסיעתה לירושלים. תצלומה של מרים שפירא (ה'ר') (היא Mme Emile Perrault אחר נישואיה)
עם אמה, נדפס בעיתון הספרותי הפאריסי 'החיים המאושרים' ב-1904. תודתי הכנה נתונה לפרופ'
שמעון אברמסקי על עזרתו ואדיבותו הרבה במציאת תיק גזרי-העיתונות ובקבלת הרשות להשתמש בו.
תודתי נתונה לגב' שולמית לפיד, שרומן פרי עטה על פרשת שפירא עתיד לראות אור בקרוב, שהואילה
למסור לרשותי לפרסום שני תצלומים שהגיעו לרשותה: של וילהלם שפירא וזו של רוטה ואוגוסטה
שפירא. התצלומים מן העתון 'החיים המאושרים' צולמו עלי-ידי הגב' יעל כרוז בספריה הלאומית
בפאריס ואני מודה לה על שהעמידה אותם לרשותי. באותו מקום (*La Vie Heureuse, Revue*
Universelle Illustrée) התפרסמו צילומים נוספים של מרים הרי, מהם בלבד אקטוטי, כיאות למי
שהסתפחה לחוג הסופרים האוריינטליסטים-האקטוטים של פאריס בסוף המאה הקודמת.

אור בהוצאת בית א' לבינסון בתשל"ה. ד"ר לונץ (יעקב אסיא) אף הוסיף תרגום מזכרונותיו האישיים על המשפחה וקורותיה בירושלים, וזכרונות אלה לא נמצאו ברשות רוב הכותבים על אודות הפרשה. הוא אכן מדייק יותר בפרטים, אף כי לא בכלם. ואילו מרים הרי מנצלת את חירות הסופר כדי לכתוב 'רומן מפתח', שבו ניתנים לאישים שונים שמות בדויים. ככל מקרה, 'בת ירושלים הקטנה' הוא רומן בסגנון רומאנטי-אקסוטי, ההופך את דמות האב לדמות אגדתית ממש; איש-פלאות שנרדף על לא עוול בכפו, ובסופו של דבר נאלץ להתאבד מחמת הכושה, ברוטרדם שבהולנד במאוס 1884. חלק ניכר מן העובדות המובאות ברומן הזה אין לו על מה לסמוך ואף-על-פי-כן נעזרו בו הכותבים, בהעדר מקור אחר. ברשותנו מספר נתונים מדויקים יותר.

אשתו של משה בן נתנאל יצחק שפירא, הוא משה וילהלם שפירא, לא נקראה שרלוטה, כשמה ברומן של בתה, אלא רוטה (כפי שאכן כותב יעקב לונץ [אסיא] והיא נולדה בשם Roseta Jockel [או Joeckel] ב-Dieckschild, Nassau⁴ והיתה אחייניתו של מייסד מיסדר הדיאקוניסיות ת' פלידנר (Theodor Fliedner)⁵ רוטה הגיע לירושלים ב-18 בספטמבר 1855, שנתיים לפני שהגיע אליה בעלה המיועד. משה וילהלם שפירא, כפי שניתן ללמוד מבקשתו לקבלת נתינות גרמנית שהגיש ב-7 באפריל 1878, בהמלצת הבישוף האנגליקאני של ירושלים ס' גובאט (S. Gobat), לקונסול הפרוסי ג' רוזן, נולד ב-1830 בקמניץ-פודולסק (רוסיה). בגיל 25 הצטרף לסבו בעלייתו ארצה ושהה אתו חמישה חודשים בבוקארשט.⁶ אין לדעת היכן המיר את דתו, ברומניה או בירושלים. הוא הגיע לירושלים ב-1857 והצטרף לעדת המתנצרים האנגליקאנית בעיר.

; Shapira Manuscripts', *Ibid.*, 1883, pp. 195-209; ראה גם ספרו של אלגרו (לעיל, הערה 1); N.A. Silberman, *Digging for God and Country, Exploration, Archeology, and the Secret Struggle for the Holy Land 1799-1917*, New York 1982, pp. 101-113; 131-146 החומר המצוי במדיאון הבריטי, מרובו ביק מס' 41.294. החומר מגוון הקונסוליה הפרוסית, *Schpiras' Moabitische Altertümer 1877-1882*, XXX/5 מצוי בגנזך המדינה, חטיבה 67, תיק 317 והוא כולל קטעים שהתפרסמו על אודות פרשת שפירא בעיתון החברה המזרחית הגרמנית (*Morgenland Gesellschaft*), מכתבים שונים — מכתב מפרופ' שלוטמאן (Schlottmann) לאשתו של שפירא מיום 17 באוקטובר, מכתב של שלוטמאן מ-Halle לקונסול פון מינכהאוזן (Münchhausen, 1881-1874) מאותו תאריך, ומכתב-המלצה של הקונסול הג'נ'רל לשפירא מיום 1 בנובמבר 1877, דין-יחשבון חיובי של הכומר ווסר (Wseser), עם השלמות של שלוטמאן, על נסיעתו למואב, מיום 6 בספטמבר 1872, וכן פרוטוקול החקירה שנערכה בפברואר 1877 בקונסוליה הפרוסית לערבים שהיו מעורבים בפרשה ובראשם לסלים אל חזרי. תודתי נתונה למר שמשון אשל שתרגם עבורי את כתבי-היד הקשים לקריאה.

עדויות של שפירא מצויות אצל: Bertha Spafford Vester, *Our Jerusalem, An American Family in the Holy City 1881-1949*, London 1952, pp. 149-152; N.E. Lind, 'The Return of the Gaddites', *Palestine Exploration Quarterly*, (1973), pp. 151-160. וראה בעניין שפירא והעולים מתימן: 'י' ניני, תימן וציון, הרקע המדיני והחברתי והרוחני לעליות הראשונות מתימן, ירושלים תשמ"ב, עמ' 247-248; 414-415; S. Merrill, *East of the Jordan*, London 1881, pp. 248-247; רק פעם אחת על שפירא ועסקי העתיקות שלו (הלבנון, כ"א בעיתונות היהודית נכתב, ככל הידוע לי. כיא תרמ"ב), וזה בלשון לעג תוך ציטוט ממאמר של ד"ר אלברט סוצין (Socin) ב'אלגנמינע צייטונג' בבאול.

4 אנשי מסדר זה פתחו בירושלים בשנת 1831 בית-חולים קטן לשירות בני כל הדתות וכן בית-הארחא לעולי רגל גרמנים חסרי-אמצעים ואחר-כך גם מעון לילדים יתומים ובית-ספר לנערות ברחוב מינזר המארוניטים 25, ממנו עברו בשנת 1895 למעון מרווח יותר ברחוב הנביאים.

5 נוסח הבקשה מופיע בקובץ התעודות שערך מ' אליאב, הישוב היהודי בארץ-ישראל בראי המדיניות הגרמנית, 1842-1914, ותעודות ובאורים, תל-אביב תשל"ג, עמ' 10 וראה שם גם הערה בעמ' 212-213.

את רוזטה יוקל הכיר, כנראה, כשנזקק לשירותי המיסדר (כשאושפז בבית־החולים שלו). בפיקס כנסיית הגואל מופיע רישום הנישואים של בני הזוג ביום 23 באפריל 1861, בנוכחות שלושה עדים, אחד מהם הבנקאי השווייצרי פרוטיגר (Johann Frutiger), המופיע ברומן של מרים הרי בשם גולדמן. מרים הרי נולדה, לפי תעודת הפטירה שלה, בשנת 1875. אחותה, אוגוסטה (כנראה על שמה של הקיסרית הגרמנית) הקרויה ברומן בשם אליזבת, ואשר שערוריית הזיוף פגעה בה יותר מאשר באחותה,⁶ התגלגלה בסופו של דבר לאוסטרליה, לשם ברחה בחברת מלח דני ועקבותיה נעלמו. מרים הרי, שזכתה לאריכות ימים (מתה בשנת 1958), ראויה בלי ספק לתוארים הסופרת הארץ־ישראלית הילידית הראשונה והסופרת הארץ־ישראלית הרומאנטית הראשונה.

6 פרטים נוספים מופיעים ברומן אחר של מרים הרי (1918, *Siona à Berlin*) שלא עלה בידי לעיין בו. מרים הרי עברה להתגורר בפאריס בשנת 1893. ראה עליה באנציקלופדיה העברית טו, ירושלים תשכ"ב, עמ' 252-255.